

**Kazahsztán krízis után I.
Konszolidáció és elitváltás**

Kazakhstan After the Crisis I.
Consolidation and Elite Change

VASA LÁSZLÓ

KKI-elemzések

A Külügyi és Külgazdasági Intézet időszaki kiadványa

Kiadó:

Külügyi és Külgazdasági Intézet

Lektorálta:

Baranyi Tamás Péter

Szöveggondozás:

T-Kontakt Kft.

Tördelés:

Lévárt Tamás

A kiadó elérhetősége:

H-1016 Budapest, Bérc utca 13-15.

Tel.: + 36 1 279-5700

E-mail: info@ifat.hu

<http://kki.hu>

Jelen elemzés és annak következtetései kizárólag a szerzők magánvéleményét tükrözik és nem tekinthetők a Külügyi és Külgazdasági Intézet, a Külgazdasági és Külügyminisztérium, illetve Magyarország Kormánya álláspontjának.

© Vasa László, 2022.

© Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2022.

ISSN 2416-0148

<https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2022.08>

Összefoglaló: Az egykori szovjet közép-ázsiai országban történt közelmúltbeli tiltakozások és zavargások a nemzetközi média figyelmének középpontjába helyezték Kazahsztánt. Ez az ország, a volt Szovjetunió más részeivel ellentétben, de még közép-ázsiai szomszédjaihoz viszonyítva is a világ nagy része számára fehér folt, „terra incognita” maradt. Világszerte próbálják megérteni, mi történt Kazahsztánban, és hogy miért vonultak utcára a kazahok január első napjaiban ebben a viszonylag jó helyzetben lévő országban. Az erőszak több mint kétszáz áldozatot követelt, míg a közvagyonban és a gazdasági életben keletkezett károk mintegy hárommilliárd dollárt tesznek ki. A Szovjetunió felbomlása utáni negyedik évtized elején bekövetkezett véres események nemcsak erre az erőforrásokban gazdag országra, hanem a posztszovjet térség egészére, valamint Oroszországra és Oroszország Nyugattal való kapcsolataira is nagy hatással lesznek.

Kulcsszavak: Kazahsztán, Szovjetunió, posztszovjet ország, Közép-Ázsia

Abstract: *Recent protests and riots in the former Soviet Central Asian country have put Kazakhstan in the spotlight in the international media. This country, unlike other parts of the former Soviet Union, but even compared to its Central Asian neighbours, has remained a white spot, a "terra incognita," for much of the world. Experts try to understand worldwide what happened in Kazakhstan and why Kazakhs took to the streets in the early days of January in this relatively wealthy post-Soviet country. The violence has claimed more than 200 lives, while the damage in public property and the economy amounts to about \$ 3 billion. The bloody events of the early fourth decade after the break-up of the Soviet Union will have a major impact not only on this resource-rich country, but also on the post-Soviet region and on Russia and Russia's relations with the West.*

Keywords: *Kazakhstan, Soviet Union, post-Soviet country, Central Asia*

A KIINDULÁSI HELYZET

Függetlenségének csaknem 31 évvel ezelőtti kikiáltása óta Kazahsztán tekinthető a legstabilabb és legsikeresebb posztszovjet közép-ázsiai országnak. Ez a stabilitás és progresszív, befektetőbarát gazdaságpolitika Nazarbajev [„előbb a gazdaság, aztán a politika”](#) megközelítésén alapult, amelynek értelmében a túlnyomórészt az ország hatalmas szénhidrogénkészleteinek kiaknázásán alapuló gazdasági növekedés és fejlődés elsőbbséget élvezett a demokratikus intézmények és normák megszilárdításával szemben. Annál is inkább, mert felfogásuk szerint – távol-keleti példák alapján – a gazdaság gyors és tartós növekedéséhez

erőskezü politikai hatalom és az állam aktív gazdasági szerepvállalása szükséges. Nazarbajev rezsimje mindazonáltal erős és tekintélyelvű volt, de nem keményvonalas diktatúra (össze sem lehet hasonlítani Türkménisztánnal).

Kazahsztán rendkívül gazdag nyersanyagokban, gazdasága nagyrészt kőolaj, földgáz, urán, szén, arany, króm, réz, cink, ólom és más ásványkincsek, valamint mezőgazdasági termékek (főleg búza), azaz csaknem 100 százalékban nyersanyagok exportján alapul, mely tény jelentős szerepet játszik az ország világgpiaci áraknak való kitettségében, ami a gazdaság nagyfokú sérülékenységét eredményezi. Jellemzően nyugati transznacionális vállalatok, pl. a [Chevron](#), az [Exxon Mobil](#) és a [Shell](#) jelentős [kitermelő ipari](#) beruházásokat hajtottak végre az országban; ez a nyersanyagexport jelenti az ország bevételeinek [túlnyomó részét](#). Az ország közepes jövedelmű, jómódú országnak mondható, [az egy főre jutó GDP](#) 9 120 dollár; ami jelentősnek számít a szomszédos volt szovjet tagköztársaságokhoz képest, például Tádzsikisztánban 860; Kirgizisztánban 1 170, Üzbegisztánban 1 750 dollár. Komoly társadalmi feszültséget okoz azonban, hogy az ország jövedelmének eloszlása nagyon egyenetlen, a bevételek zöme egy rendkívül gazdag, szűk elithez kerül, miközben az átlagember éppen csak meg tud élni jövedelméből. Miközben a kazah gazdaság [igen nagy dinamikával növekedett](#), a megtermelt jövedelem nagyon egyenlőtlenül oszlott el: a 18 millió [kazah 0,001 százaléka birtokolja az ország vagyonának 50 százalékát](#), azaz kevesebb, mint 200 ember, ezen belül is a top 50 leggazdagabb a 42 százalékát. Az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy a jövedelmek közötti egyenlőtlenség tekintetében az országban [korántsem](#) olyan súlyos a helyzet, mint a többi közép-ázsiai országban. A kazah közvélemény számára nyilvánvaló volt az ország legfelsőbb szintjein kialakult cimborakapitalizmus és a nagy szabású korrupció: néhány tucat, Nazarbajevhez közel álló ember, klánjának tagjai vezetik a Forbes kazahsztáni [listáját](#) az ország leggazdagabb (dollár) milliárdosairól.

Nazarbajev az ország erőforrásvagyonát arra használta fel, hogy egy, a kazah társadalom történelmi hagyományaitól egyáltalán nem szokatlan, [feudális típusú](#), pártfogói rendszeren alapuló klientúrát [hozzon létre](#), amely így [megerősítette a lojális elithálózatokat](#). Ezek segítségével szilárdította meg közel három évtizedes hatalmát. Nazarbajev és lányai, veje, unokaöccse és unokája kiterjedt [korrupciós](#) és [pénzmosási](#) tevékenységek középpontjában álltak, amelyek az ország vagyonának dollármilliárdjait juttatták [offshore](#) számlákra és [külföldi ingatlanokba](#).

A kialakult helyzet szempontjából megemlítendő a kazahsztáni hatalom fontos sajátossága – klánalapúsága mellett – hogy több éve diarchiaként működik. A függetlenség elnyerése óta az országot vezető Nazarbajev 2019-ben [adta át a hatalmat](#) lojális szövetségesének, Kaszim-Zsomart Tokajevnek. A hatalomból való távozása azonban csupán szimbolikus volt, mivel élete végéig [„Elbaszi” – a Nemzet Atyja](#) – marad, és a [Nemzetbiztonsági Tanács](#) vezetőjeként továbbra is ő birtokolta a legnagyobb hatalmat.

AZ ESZKALÁCIÓ

Kazahsztán csak a legutóbbi példája a polgári zavargásoknak [a posztszovjet térségben](#). 2021 novemberében [tádzsikok ezrei tüntettek](#) négy napon át, miután az utcán lelőttek egy férfit, aki a nyilvánosság előtt leleplezte a kormányzati visszaéléseket. [Türkmenisztánban](#) tavaly nyáron nagy tiltakozások zajlottak, miután a kormánynak nem sikerült segínyt küldenie egy pusztító hurrikán idején, miközben változatlanul tagadta a hasonlóan pusztító Covid-19-válság létezését. [Üzbegisztánban](#) a tiltakozások továbbra is felpörögnek a tél folyamán, a gáz-, szén- és fahiány miatt. A 2021. novemberi [kírgizisztáni](#) választások során elkövetett csalás gyanúja újabb tiltakozási hullámhoz vezetett. Nem meglepő módon az [Oxus Society for Central Asian Affairs jelentése](#) szerint az elmúlt években jelentősen fokozódtak a tiltakozások a közép-ázsiai régióban.

A kazahsztáni tüntetések 2022. január 2-án [kezdődtek](#) az ország délnyugati részén, Zsanaozen városában. Ezeket a térségben az autók többségében üzemanyagként használt cseppfolyósított gáz árának megduplázódása, 60-ról 120 tengére történő emelkedése váltotta ki. Zsanaozen a tiltakozásairól ismert város; 2011. december 16-án, Kazahsztán függetlenségének napján [tüntetések robbantak](#) ki a súlyos társadalmi-gazdasági nehézségek és az olajmunkások kifizetetlen bérei miatt. A hatóságok végül erőszakkal felszámolták a tiltakozást, amely tucatnyi tüntető halálával és több mint nyolcvan sebesülttel járt. [2018-ban](#) is voltak tüntetések a mézszárlás évfordulója alkalmából, és a következő évben szintúgy, Kína kazahsztáni gazdasági terjeszkedése és a kínai munkások foglalkoztatása ellen [tiltakozva](#). Az a tény, hogy a nyugati régiót a központi kormányzat a fejlesztési programok tekintetében régóta [mostohán](#) kezeli annak ellenére, hogy jelentős mértékben járul hozzá az állami költségvetéshez (Kazahsztán számára az ott kitermelt olaj a legnagyobb állami bevételi forrás), csak fokozta az elégedetlenséget. A helyi lakosok, miközben [szegénységtől és munkanélküliségtől](#) szenvednek, úgy érzik, a központi kormányzat másodrendű állampolgárként kezeli őket.

Az üzemanyagárak emelkedése elleni tiltakozás gyorsan áterjedt más régiókra is, annak ellenére, hogy – a január 3-i munkaszüneti nap miatt kissé megkésve – két nappal később a hatóságok [az árak eredeti szintre való csökkentését](#) ígérték. Ennek fényében meglepetésként hatott, hogy a tüntetők követelése a szociális-gazdasági helyett egyre inkább [politikai jellegűek](#) lettek. A legelterjedtebb tiltakozó szlogen országszerte az „Öreg, távozz!” („Shal ket”) volt, mely egyértelműen az „államalapító” Nazarbajevre vonatkozott, akinek szervilisei – visszavonulása ellenére – kulcspozíciókban maradtak az állam, a kormányzás és a gazdaság különböző szintjein. Így a hatalom csaknem három évvel ezelőtti átadása Tokajevnek végeredményben formális volt, hiszen az országot valójában továbbra is [Nazarbajev és klánja](#) uralta. Az évek során Nazarbajev tekintélyelvű rezsimje, főleg uralkodásának utolsó éveiben, erős személyi kultuszt hozott létre, ami megnyilvánult abban is, hogy az elnök az

„Elbaszi” (a nemzet vezetője) címet adatta magának. Országszerte [szobrokat emeltek](#) a tiszteletére, sőt az ország fővárosát, Asztanát is Nur-Szultan névre keresztelték át (ami egyébként harminc év alatt már a harmadik neve a kazah fővárosnak). A névadományozásból nem maradt ki a [főváros repülőtere](#) és az [elnök alapítványa](#) által létrehozott jóhírű [egyetem](#) sem. Mindazonáltal voltak arra utaló jelek is, hogy Nazarbajev valóban [visszavonulni készül](#) 80. születésnapja után, amelyet egyébként meglepően szerényen ünnepeltek.

A helyzet súlyosbodásával ugyanakkor nyilvánvalóvá vált, hogy a kormány nem képes gyorsan és hatékonyan cselekedni a megoldás érdekében. Ennek egyik oka az volt, hogy Tokajev lehetőségeit erősen korlátozta az a tény, hogy – ahogyan ez előzőekben írtam – két hatalmi központ volt párhuzamosan jelen az országban: Nazarbajev „[könyvtárnak](#)” nevezett rezidenciája, és a jelenlegi Tokajev elnök rezidenciája, az „Akorda”. Annak ellenére, hogy Nazarbajev sajtótitkára folyamatosan arról [biztosította](#) a közvéleményt, hogy a volt elnök a fővárosban van, egyes források szerint valójában kedvenc üdülő- és gyógykezelési helyén, a kínai [Hajnan](#) szigetén tartózkodott. A helyzet tarthatatlanságát felismerve Tokajev január 5-én végül a saját kezébe vette a dolgokat, [lemondatta a kormányt](#) és [átvette](#) az addig Nazarbajev által elnökölt Nemzetbiztonsági Tanács, a nemzetbiztonsági politikák végrehajtásával megbízott állami intézmény vezetői jogkörét. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy Tokajev megpróbálta kiiktatni a második (illetve tulajdonképpen első) hatalmi központot, és átvette az irányítást az országban. Ugyanezen a napon Tokajev menesztette a titkoszolgálat (Nemzetbiztonsági Bizottság, KNB) vezetőjét, [Karim Maszimovot](#), a Nazarbajev-hű, volt miniszterelnököt és kabinetfőnökét, valamint helyettesét, [Szamat Abish-t](#), Nazarbajev unokaöccsét, aki valamikor Nazarbajev [lehetséges utódjaként](#) is felmerült.

Január 5-én a [Kreml is kinyilvánította álláspontját](#) a kazah eseményekkel kapcsolatban: eszerint Kazahsztán nem kért segítséget, úgyhogy Moszkva reményét fejezte ki, hogy „kazah barátaink képesek lesznek önállóan kezelni belső problémáikat” – ami valószínűleg arra utalt, hogy Moszkva szeretne szerepet vállalni a rendezésben. A nyilatkozat után néhány órával meg is érkezett a [hivatalos segélykérés](#) Nur-Szultánból. Tokajev kijelentette, hogy az országot „külföldön kiképzett terrorista bandák” támadták meg, és segítséget kért a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetétől (KBSZSZ, Collective Security Treaty Organization, CSTO). Aznap éjszaka az első katonai repülőgépek berepültek Kazahsztánba, csapatokat szállítva Oroszországból, Örményországból, Tádzsikisztánból, Kirgizisztánból és Fehéroroszországból.

A fentiek fényében Tokajev határozott lépései egyfajta [elnök által vezérelt palotaforradalomnak](#), puccsnak tekinthetők. Még aznap megtapasztalhatta azonban az „ellenpuccs” első jeleit, amikor is a Nazarbajev-klán egyes vonalait [gyorsan mozgósították](#), hogy megakadályozzák Tokajev teljes hatalomátvételét. Jól szervezett és képzett harcosok, akik feltűnő módon szinte semmilyen ellenállásba nem ütköztek, átvehették az irányítást a [titkosszolgálat almati](#)

[központja](#), az almati elnöki rezidencia és a volt [főváros reptere](#) felett (melyet néhány ember [percek alatt elfoglalt](#), mivel „valaki” visszarendelte a stratégiai objektum biztonsági személyzetét. Sok kazah számára már ekkor egyértelmű volt, hogy ki áll a puccsszerű akciók mögött. Maga Tokajev is azzal [vádolta](#) a KNB vezetését, hogy figyelmen kívül hagyta a „kritikus fenyegetést”, és engedte, hogy a létesítményeiket ellenállás tanúsítása nélkül foglalják el. Az állami intézmények és infrastruktúra megrohanása lehetőséget adott Tokajevnek arra, hogy az országban zajló eseményeket [külföldi beavatkozásként](#) és agresszióként mutassa be, és ezzel indokolja a KBSZSZ beavatkozását. A KBSZSZ csapatainak bevetése gyakorlatilag véget vetett az ellenpuccsnak; könnyen át tudták venni az irányítást Almati repülőterén és helyreállították a rendet a városban. Már a megjelenésük ténye is mindenkit nyugalomra intett. Ezzel párhuzamosan a kazah hadsereg elitalakulatai megkezdték a [fegyveres csoportok likvidálását](#), az immár rendelkezésre álló titkosszolgálati információk alapján. A Nazarbajev-klán – és különösen a családja – komoly csapást szenvedett. Tokajevnek pedig lehetősége nyílt az őt gúzsba kötő politikai korlátok lebontására, amelyek az elmúlt két évben megakadályozták abban, hogy gazdasági és politikai reformokat indítson el. Márpedig a [beígért reformok](#) elmaradása hozzájárult a lakosság frusztráltságához.

Mindez azonban nem jelentette azt, hogy Nazarbajev végképp lekerült a színről. Masszimov, a volt elnökhöz maximálisan lojális korábbi titkosszolgálati vezető, valamint az elnöki unokaöccsön kívüli másik [két helyettese továbbra is letartóztatásban](#) van, hazaárulással vádolják őket. Ha a Nazarbajev-hű, de nem családtag Maszimov lett a bűnbak, az mindenféleképpen [kompromisszum](#) megkötésére utal. És azt is jelenti, hogy Nazarbajev, a független Kazahsztán szimbólumának és a posztszovjet államiság kulcsfigurájának trónfosztása nem lesz teljes. Az Elbaszi állítólag mitikus személyiség marad, mivel a teljes háttérbe szorítása több feszültséget gerjesztene a kazah társadalomban, valószínűleg még több konfrontációhoz, akár polgárháborúhoz vezetne. Nem kizárt, hogy Kazahsztánban levonták a tanulságokat Nyikita Hruscsov szovjet vezető azon döntéséből, hogy hirtelen felszámolja Sztálin személyi kultuszát annak halála után, ami nyugtalanságot okozott a Szovjetunió egyes részein, és hatalmas lelki traumát jelentett a szovjet lakosság nagy részének. Miután valamiféle [alkut kötött](#) Nazarbajevvel és megerősítette hatalmát, Tokajev gyorsan befejezettnek nyilvánította a KBSZSZ küldetését, így alig egy héttel a bevonulás után megkezdték a [csapatok kivonását](#). E döntés azt is jelentette, hogy Tokajev tisztában volt azzal, hogy a külföldi csapatok elhúzódó jelenléte feszültséget kelt az oroszokhoz egyébként is ambivalensen viszonyuló lakosság körében, amely a csapatokat nyilvánvalóan megszállónak tekintené. Ezt Tokajev már csak ezért sem kockáztatná meg, mert most sokkal jobban rá van szorulva a nép szimpátiájára és támogatására, valamint a legitimációja erősítésére, mint valaha.

ÉRTÉKELÉS

A közelmúltban más posztszovjet országokban, például Belaruszban 2020–21-ben lezajlott tiltakozásokhoz viszonyítva a kazahsztáni tüntetések radikálisabbak voltak, beleértve a biztonsági erők elleni erőszakos cselekményeket is, azonban kevésbé voltak széles körűek és tömegesek. Ez számos tényező eredménye. Először is a demográfiai tényező: mivel Kazahsztán lakosságának átlagéletkora körülbelül 30 év – 10 évvel fiatalabb, mint Belaruszban –, így a tiltakozások radikalizálódásának esélye nagyságrendekkel nagyobb volt. Ezenkívül a délnyugati vidéken a társadalmi-gazdasági helyzet különösen lesújtó. A szegény vidéki családokból származó fiatalok ezrei, alacsonyán képzett emberek költöztek nagyvárosok külvárosaiba, akik kétségbeesetten igyekeztek kiemelkedni a szegénységből; sokan közülük bűnbandákhoz csatlakoztak. Ezek a fiatal bűnözőkből álló bandák voltak elsősorban felelősek az erőszakért és a fosztogatásért, különböző motivációk miatt.

A kialakult helyzet megítélése szempontjából fontos, hogy Kazahsztán egy hatalmas kiterjedésű (Európa méretű), de nagyon alacsony népsűrűségű ország, extrém és diverz időjárási körülményekkel, így rendkívül nehéz volt gyorsan mozgatni a rendfenntartó erőket, ami hozzájárult a kontroll elvesztéséhez egyes városokban. Ezenkívül fontos megemlíteni, hogy Kazahsztánban nincs szervezett ellenzék: egyrészt történelmi okok (évezredes nomádizmus és a városok múltbéli tulajdonképpen hiánya) miatt nagyon gyenge a polgári társadalom, másrészt a tekintélyelvű rezsim hatására, amely az ellenzéki csíráit is felszámolta, illetve kialakulását megakadályozta. Ezen tényezők miatt ennek a spontán, valós társadalmi feszültségeken alapuló tiltakozási hullámnak nem volt vezetője.

Az elmúlt két év során az eliten belül versengés alakult ki, az újdonsült elnök, Tokajev igyekezett megszilárdítani pozícióját olyan klientúrahálózatok kialakításával, amelyek nem függték Nazarbajev köreitől. Tokajev szembeülni kényszerült a Nazarbajev-rendszer reformjának hiánya, illetve a reformtörekvések elszabotálása miatti népharaggal, valamint az elit fragmentáltságából fakadó feszültségekkel egyaránt. Nem véletlenül [jelentette ki Tokajev](#) január 10-én, hogy a „külföldi terroristák” és az ország biztonsági szolgálatai között együttműködés alakult ki, amit „bizonyít a regionális hatóságok központjai, az igazságszolgáltatás és a végrehajtó hatalom, a stratégiai létesítmények és a bankok elleni összehangolt támadás”, valamint a „repülőterek elfoglalása” és az „utak és vasutak elzárása”. Míg a „külföldi” terroristák hivatkozási alapja gyenge lábakon áll, úgy tűnik, hogy az erőszak túlnyomó részét valóban kazah, [maffiaszerű](#) bűnözőcsoportokkal kapcsolatban álló felfegyverzett provokátorok szították, akik potenciálisan a Tokajev-rezsim belső ellenfeleinek érdekeit szolgálták. Ebben az összefüggésben lehet értelmezni a KBSZSZ Tokajev általi behívását, melyet elsősorban az motivált, hogy nem bízott az ország biztonsági erőiben. Oroszország segítségére volt szüksége, hogy riválisait felülmúlja. A kazah parlamenthez intézett [január 11-i beszédében](#) Tokajev nemcsak azon narratíváját igyekezett megszilárdítani, hogy „puccsot” kíséreltek

meg belső ellenfelek „fegyveres terroristákkal, köztük külföldi fegyveresekkel” özszejátszva, hanem nyíltan bírálta Nazarbajevet egy olyan rendszer kialakítása miatt, amely „elszigetelte” a politikai elitet „a polgárok nehéz valóságától és szükségleteitől”, és előnyben részesítette a „pénzügyi és oligarchikus csoportokat”. Nazarbajev rendszeréről Tokajev továbbá azt is állította, hogy ez a rendszer a következő elven alapul: [„a barátoknak mindent lehet, a többieknek csak, amit a törvény megenged”](#).

KONSZOLIDÁCIÓ ÉS REFORMOK

Két héttel a tiltakozási hullám kitörése után, január 18-án Nazarbajev egy előre rögzített [TV-nyilatkozattal](#) jelentkezett be a kazah közmédiában, amelyben elutasította a kazah eliten belüli konfliktusról szóló találgatásokat. A nyilatkozat közvetlenül azután hangzik el, hogy az elitkonfliktusra utaló komoly bizonyítékok (a Nazarbajev köreihez tartozók lemondása, felmentése) előkerültek. Január 15-én Nazarbajev veje (lánya, Aliya férje), [Dimash Dosanov](#) lemondott a KazTransOil, a kazah nemzeti olajszállító cég elnöki posztjáról. Ugyanezen a napon [Kairat Sharipbayev](#), aki Dariga Nazarbajevának, Nazarbajev legidősebb lányának titkolt férje, szintén lemondott a QazaqGaz, a nemzeti gázvezeték ügyvezető elnöki posztjáról. Mindkét érintett távozását a Samruk-Kazyna a kazah nemzeti vagyonalap jelentette be. Január 17-én aztán Nazarbajev második lányának, Dinarának a férje, [Timur Kulibayev](#) mondott le az [Atameken](#), a nemzeti kereskedelmi kamara elnöki posztjáról, amelyet nyolc évig vezetett. Ugyancsak január 17-én, napokkal azután, hogy a Nemzetbiztonsági Bizottság (KNB) közölte, hogy első helyettese, Nazarbajev egyik unokaöccse, [Szamat Abish pozíciója stabil](#), és éppen szabadságát tölti, Tokajev [felmentette](#) tisztségéből.

Rövid nyilatkozatában Nazarbajev próbálta megvédeni az – egyébként valóban elvitathatatlan – örökségét: „Mindenki tudja, hogy 30 éve fáradhatatlanul dolgozom szülőföldünkért.” Megemlítette a megerősített határokat (ami közép-ázsiai viszonylatban a határok kijelölésének tényét jelenti a függetlenség elnyerése után), a progresszív reformokat és a független Kazahsztán mint nemzetállam felépítését, amelyek „nagy eredményeket hoztak a társadalmi és gazdasági fejlődésben”. A videóüzenet célja valószínűleg az is volt, hogy megnyugtassa a Kazahsztánban működő külföldi vállalkozásokat, különösen azokat, amelyek a [Külföldi Befektetők Tanácsának](#) tagjai, hogy az új felállásban is biztonságban érezhetik befektetéseiket. Nyilatkozatában Nazarbajev Tokajev támogatására buzdította a kazah állampolgárokat.

Mindeközben Tokajev elnök január 11-i beszédében [célba vette](#) a kazah üzleti elitet, amely vagyont külföldre menekítette. De nem csupán az üzleti elitet, hanem minden befolyásos szereplőt és hatásközpontot, akik és amelyek Nazarbajevhez kötődnek: „Az első elnöknek köszönhetően (...) nagyon nyereséges cégek csoportja alakult ki hazánkban; nemzetközi viszonylatban is rendkívül gazdag emberek csoportja” – mondta Tokajev, üzenve nekik, „hogy fizessék meg a kazah népet megillető adókat, és rendszeresen nyújtsanak segítséget nekik”.

A legtöbb elemző a tiltakozásokat kísérő erőszakot, amely túlnyomó részt Almatiban, Kazahsztán pénzügyi-gazdasági központjában, korábbi fővárosában történt, inkább az eliten belüli versenynek tulajdonítja. Tokajev erőfeszítései a társadalmi és gazdasági feszültségpontok kezelésére és a Nazarbajev-elit kiszorítására ezt az nézetet igazolják. A tüntetőket utcára hívó társadalmi és gazdasági sérelmek kezelésére Tokajev többek között [egy alap – a „Kazah népért” – létrehozását](#) hirdette meg, amely „valódi problémák megoldásával foglalkozik... [az egészségügy, az oktatás és a szociális támogatás területén]”. Az alapba nagyvállalatoktól érkeztek pénzek; [eddig 44 millió dollár](#) halmozódott fel az alapban, amelynek létrehozása kettős célt szolgálhat: megnyugtatja a lakosságot, miközben megcsapolja a problémás elitek kasszáját, hiszen abba befizetni számukra már erkölcsi kötelesség. Tokajev felszólította a kazah üzletembereket, hogy az országban kezdjenek beruházásokat és fejlesztéseket, és járuljanak hozzá az új alaphoz. „Ha a jövőjét Kazahsztánban képzeli el, akkor a pénzt hazánkban kell újra befektetnie. Ez az ön társadalmi és politikai felelőssége Kazahsztán iránt.” Arra buzdította őket, hogy vessék el az „itt keresünk, ott (külföldön) költünk” hozzáállást.

A [Samruk-Kazyna](#) kazah nemzeti vagyonalap – amelynek vagyona a kazah GDP 60 százalékát teszi ki – megreformálása is szerepel Tokajev bejelentett reformjai között. Tokajev szerint az alap vagyonának privatizációja és ezzel az állami jelenlét csökkentése a nemzetgazdaságban a gazdasági szerkezetátalakításnak és a jövedelmek szétterítésének hatékony módja lehet. A [reform](#) – amit már új vezető jelentett be – a privatizáción túl magában foglalja a beszerzési rendszer új alapokra helyezését, az alap külföldi irodáinak bezárását, a szervezeti egyszerűsítést és ezzel a vezetői szintek, valamint a munkavállalói létszám csökkentését.

A lakosság életszínvonala nem mérhető az ország gazdasági potenciáljához és makroszintű gazdagságához. Ha nem enyhülnek a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek, nem lesz új, konszenzuson alapuló társadalmi szerződés, akkor a következő tiltakozási hullám súlyosabb lehet és azzal a kockázattal járhat, hogy tovább mélyíti az országban tapasztalható különböző háttérű megosztottságot.

Külpolitikai szempontból az a tény, hogy az ország szorosabb, kiszolgáltatottabb viszonyba került Oroszországgal, Nazarbajev multivektorális külpolitikájának kudarcát jelentheti. A volt elnök ugyanis – korábbi külügyminiszterével, Tokajevvel együtt – azzal dicsekedhetett, hogy egy olyan erős államot, feltörekvő eurázsiai középhatalmat épített fel, amely több ország fontos partnerévé vált Ázsia és Európa között, és képes kiegyensúlyozott és stabil kapcsolatokat kialakítani Oroszországgal. A megingott államot azonban egyedül Oroszország mentette meg, nem a többi partner.

Várhatóan új korszak nyílik a kazah külpolitikában, amelynek meg kell erősítenie helyét a még mindig Oroszország által uralt regionális szintén. A többi közép-ázsiai országnak, amelyek minden bizonnyal némi aggodalommal figyelték a közelmúltban zajló kazahsztáni eseményeket, fontos tanulságokat kellett levonniuk: ezekben az államokban ugyanis hasonló egyenlőtlenségek figyelhetők meg, különösen Türkmenisztánban, amely szintén olaj- és gáztermelésből élő állam, és ahol a lakosság alapvető igényeinek figyelmen kívül hagyása hasonló tiltakozásokhoz

vezethet. Ugyanez mondható el a kevésbé energiagazdag országokról, mint Üzbegisztán és Tádzsikisztán, valamint Kirgizisztánról, amely már átélte a kazahsztánihoz hasonló lázadásokat.

A TÉRSÉGI HATALMAK ÉRDEKEI ÉS EZEK GEOPOLITIKAI KÖVETKEZMÉNYEI

Az előzőekben bemutatott és értelmezett események eredményeként Tokajev körei az eszkaláció után – Oroszország és a KBSZSZ segítségével – egy héten belül átvették az irányítást az ország felett, kiszorítva a Nazarbajev-klánt a hatalomból. Ennek azonban nyilvánvalóan komoly geopolitikai hatásai vannak és lesznek Kazahsztánra nézve: a hatalom megtartásához és megszilárdításához nyújtott segítség ára ugyanis az ország függőségének erősödése lett Oroszországtól. Nazarbajev három évtizedes hatalma alatt, miközben jó kapcsolatokat ápolt a Kremellel, a [multivektorális külpolitika](#) jegyében jelentősen meg tudta erősíteni országa szuverenitását, fokozatosan oldotta az Oroszországtól való függőséget, és szoros gazdasági kapcsolatokat épített ki a Nyugattal és Kínával. A kazah nyelvet tette meg első hivatalos nyelvvé az országban, ahol a lakosság 70 százaléka kazah nemzetiségű. A cirill ábécét a latin ábécével tervezik felváltani (ez utóbbi bevezetését az eseményektől függetlenül már korábban elhalasztották), és a nemzetépítés jegyében megkezdődött a kazah kultúra újjáéledése.

A történések azonban arra utalnak, a Kreml megragadta az alkalmat, hogy visszaszerezze befolyását Közép-Ázsia legnagyobb és leggazdagabb, stratégiai szempontból legfontosabb helyen lévő országában. Fontos tény, hogy Kazahsztánban jelentős, a lakosság mintegy 20 százalékát kitevő orosz kisebbség él; Kazahsztánban azonban határozottan gátoltak minden oroszbarát szervezetet és mozgalmat. Oroszországban egyes politikusok még Kazahsztán Oroszországhoz való csatlakozását is [szorgalmazták](#) a válság idején, illetve követelik Kazahsztán északi részének annektálását, azt állítva, hogy az „[történelmi orosz anyaföld](#)”, ahol sok régióban a lakosság több mint fele orosz nemzetiségű.

A Kreml győztesnek tekintheti magát, miután sikerült megerősítenie befolyását a posztszovjet térségben, és biztosította a kazahsztáni vezetés lojalitását, valamint az orosz geopolitikai érdekek és az országban élő máig jelentős orosz közösség érdekeinek tiszteletben tartását. Azt is demonstrálni tudta, hogy a KBSZSZ nemcsak egy papíron létező projekt, hanem jelentős szerepet tölt(het) be Kelet-Európa és Közép-Ázsia geo- és biztonságpolitikájában is. A KBSZSZ aktiválása, gyors és sikeres missziója nagyon jól támogatja az orosz képességek artikulálását és az elszántság demonstrálását, hogy az Egyesült Államokkal és a NATO-val folytatott tárgyalások során egyértelműen kijelölje a vörös vonalakat a posztszovjet térségben. Oroszország mindenki számára világossá tette, hogy ami „[hátsó udvarában](#)”, a „[közel-külföldön](#)” történik, nagyon is érinti, és nem habozik beavatkozni és rendet tenni, ha szükséges.

Mindazonáltal a kazah események bonyolultabbá teszik az oroszországi politikai helyzetet, ahol a 69 éves Putyin elnök a hatalom átadását készítené elő. A déli szomszédjában kitört radikalizálódó elégedetlenség egyértelműen megmutatta, hogy minden hatalomátmeneti (és -átmentési) forgatókönyv jelentős kockázatot rejt magában az aktuális rezsimre és klientúrájára nézve. A kazah történések akár egy újabb okot is szolgáltathatnak Putyinnak arra, hogy fontolóra vegye az életem át tartó uralkodást, vagy legalább is megtartását addig, amíg fizikailag és szellemileg erre képes lehet. Más szóval, a kazahok akaraton kívül kihatnak a 2024-es oroszországi hatalomátadás esetleges sorsára is.

Kína, Kazahsztán hatalmas és erős szomszédja, némiképpen meglepő nyugalommal fogadta az orosz segítséggel elért konszolidációt. Kína számára Oroszország valójában nem versenytárs, sokkal inkább egy olyan hatalom, amely stabilitást és rendet teremt Közép-Ázsiában, és amely nélkül Peking nem tudja megvalósítani gazdasági terveit, nevezetesen a Kína és Európa közötti, az egész posztszovjet térséget átszövő új selyemutak létesítését. Ez napjainkban már a legmodernebb vasúti és csővezeték-infrastruktúrát is jelenti. Peking szempontjából semmi sem rosszabb, mint egy, akár a saját területeire is átterjedő térségbéli népfelkelés, különös tekintettel azokra a határ menti régiókra, ahol mindkét oldalon ugyanaz a nemzetiség lakik – például az ujjurok és kazahok, ahogyan ezt Kína Hszincsiang tartománya esetében látjuk.

A kazah helyzet kapcsán mindamellett megfigyelhető az orosz és kínai érdekek közeledése. Mind Moszkva, mind Peking egy stabil Kazahsztánban érdekelt, amely gazdasági és katonai függésben van tőlük, és ideális esetben lazább kapcsolatokat ápol a Nyugattal. Kína meglehetősen pragmatikus hivatalos [nyilatkozata](#) megismétli, hogy Peking ellenzi „Kazahsztán stabilitásának aláásását”, és Tokajevet dicséri a „színes forradalom” elleni „határozott és hatékony fellépésért” miközben aláhúzza, hogy nem részesít előnyben egyetlen preferált vezetőt sem az ország elitjén belüli harcban, tehát bármi változás történik is, az nem fenyegeti a kínai–kazah kapcsolatokat alapját. Mindazonáltal az a tény, hogy a KBSZSZ beavatkozását kifejezetten Tokajev kérte, nem pedig orosz agresszió volt, és ráadásul csak nagyon rövid ideig tartott a küldetés, szintén hozzájárult Pekingnek az eseményekre adott közömbösen semleges hivatalos reakciójához.

Kínával ellentétben Törökországot meglehetősen [irritálták](#) a kazahsztáni események fejleményei. Az elmúlt harminc évben Ankara a közép-ázsiai államokkal a türkségen, azaz etnikai és nyelvi rokonságon alapuló erős kapcsolatokat épített ki, jelentős előrehaladást ért el a török integrációs projektekben. 2021 novemberében Törökország és a Türk Tanács többi tagállama (Azerbajdzsán, Kazahsztán, Kirgizisztán, Üzbegisztán) megállapodott a kapcsolatok magasabb szintre emeléséről és hivatalosabbá tételéről a [Türk Államok Szervezete](#) formájában. Az a tény, hogy Tokajev a válság idején Oroszországgal egyeztetett a segítségről, negligálva a türk szövetségesekkel való konzultációt, mindenképpen Moszkva fölényére utal Törökországgal szemben a térség országainak vonatkozásában. Törökország kudarca még súlyosabb, ha a török–orosz kapcsolatokat tágabb kontextusba helyezzük. Az elmúlt években a világ több régiójában szembekerült egymással Törökország és

Oroszország egy-egy konfliktus kezelése tekintetében, pl. Szíriában, Líbiában, Hegyi-Karabahban és Ukrajnában. Azonban még ha a kazah eset különbözik is a többtől, mégiscsak tény, hogy valójában Oroszország volt az, ami megmentette a polgárháború és összeomlás szélén álló Kazahsztánt, nem pedig Törökország vagy a türk szövetségesei.

Ami Európát és az [Egyesült Államokat](#) illeti, bár igen fontos érdekeltségeik vannak az országban (főleg az USA-nak a szénhidrogén-kitermelésben), [passzív](#) szemlézőként figyelték az eseményeket, az orosz katonai erő által elhozott nyugalom visszatérését. A nyugatiak és a törökök tehát kénytelenek voltak elismerni Putyin dominanciáját a kazah „rendrakásban”.

AZ ESEMÉNYEK JELENTŐSÉGE A KBSZSZ SZEMPONTJÁBÓL

Kollektív biztonsági szervezetként és katonai szövetségként, amelynek fő szerepe a tagországok külső fenyegetésekkel szembeni védelme, a KBSZSZ hasonló az egykori Varsói Szerződéshez, amely védelmi-katonai szempontból egyesítette a Szovjetuniót és a keleti blokk országait a hidegháború idején. Mindazonáltal a szervezet történetének első bevetése olyan célt szolgált, amely nem szerepel [alapelvei és célkitűzései](#) között. Az elitalkulatok – többségében orosz, de örmény, fehérorosz, tádzsik és kirgiz is – azért érkeztek Kazahsztánba, hogy megvédjék Kazahsztánt a belső lázadástól, nem pedig a külső agressziótól. Más szóval, a KBSZSZ-t rendőri erőként használták, nem pedig külső támadás ellen, hogy megmentse a szövetség egyik tagországának rezsimjét. 2020 őszén Örményország karabahi beavatkozásra vonatkozó kérését viszont visszautasították – joggal, hiszen nem az ország területét fenyegette veszély, hanem a még általa sem elismert Hegyi-Karabah Köztársaságot. 2010 júniusában pedig, amikor Roza Otunbajeva ideiglenes kirgiz kormánya [segítséget kért](#), hogy véget vessen az etnikumok közötti harcoknak Osh városában, a KBSZSZ vezetése úgy ítélte meg, hogy ez nem tartozik a hatáskörébe. A CSTO chartájának ilyen olvasata és alkalmazása számos következménnyel járhat a szövetségre nézve: vagy hiteltelenné válik a jövőben, mert éppen most mutatta meg, hogy az Oroszországgal barátságban lévő, bajba került rezsim megmentése érdekében beavatkozik, vagy pedig a hasznosságát a tagországok belpolitikai érdekeik szerint értelmezik, és rendfenntartó erőként fogják használni, amikor az adott ország saját hadserege, rendőrsége és hírszerző szolgálatai már nem képesek a rend fenntartására az uralkodó rezsim igényei szerint. Ugyanakkor a közép-ázsiai országok közvéleményének szemében, ahol Oroszországot még mindig neokolonialista hatalomként tartják számon, a KBSZSZ egy orosz „eszköznek” látszik, amely állandósítja a társadalmi igazságtalanságokat ezekben az országokban.

A KBSZSZ bevonulása Tokajev támogatásának jele volt, és fő célja a kazah elit tagjainak, és különösen a biztonsági erőknek arra való ösztönzése, hogy felsorakozzanak mögé a stabilitás érdekében. Oroszország szempontjából pedig az akció sikerként mutatható be a hazai közvélemény és a nemzetközi közösség számára, miközben a KBSZSZ létjogosultságát is bizonyítani lehet vele; továbbá a beavatkozás erősíti a térség államaiban Oroszország megbízható szövetségesi pozícióját.

KONKLÚZIÓ

A közelmúltban Kazahsztánban felszínre került erőszakos elégedetlenségi hullám figyelmeztető jel arra vonatkozóan, hogy a politikai utódlás kérdése még mindig milyen kulcsfontosságú a Szovjetunió egyes utódállamaiban. Bár Kazahsztánban úgy vélték, hogy az utódlási folyamatot jól kezelték ebben az eddig stabil országban, végül mégis erőszakos módon teljesítették be. Más országok, köztük azok, ahol már változások történtek a vezetésben, mint például Üzbegisztán, Türkmenisztán és még inkább Tádzsikisztán, az elkövetkező években nem mekilhetnek az ilyen helyzetektől.

A kazah válság kezelése megmutatta, hogy Oroszország még mindig a régió abszolút és megkerülhetetlen ura. A Kreml néhány óra leforgása alatt bebizonyította a kazah elitnek és Kazahsztán összes többi partnerének, hogy nélküle a szomszédos ország anarchiába süllyedt volna. Az az egyértelmű üzenet, amelyet Moszkva küld Közép-Ázsia többi országának a kazah válság kapcsán az, hogy Oroszország nélkül nincs stabilitás. Oroszország ilyen formában történő visszatérése a térségi porondra egyértelmű jelzés a többi, a rendszerváltás után Moszkvával annak „közel-külföldjén” versenyre kelő ország számára is.

A Kazahsztán államiságát és területi integritását fenyegető veszély látens, de valós, különösen annak fényében, hogy Putyin a közelmúltban – Ukrajna egyre erősebb euroatlanti integrációs szándékai okán – azzal a követeléssel lépett fel a Nyugattal szemben, hogy a posztszovjet térség újra a kizárólagos befolyási övezetébe kerüljön (lásd az ukrajnai eseményeket). Ezt figyelembe véve tehát, ha Tokajev nem hajt végre olyan érdemi reformokat, amelyek a tüntetések okait kezelik, a polgári zavargások valószínűleg újra megismétlődnek, veszélyeztetve az ország biztonságát, sőt államiságát is. Eddig Tokajev nyeresre áll, de továbbra is nagy kérdés, hogy képes lesz-e hatalmon maradni és biztosítani Kazahsztán függetlenségét.

Harminc évvel a függetlenség után új szakasz kezdődik Kazahsztán történelmében. Az idő eldönti, hogy ez csupán a politikai és gazdasági és érdekcsoportok lecserélésére redukálódik, vagy az ország rendszerszintű átalakulásához vezet.